De la „datoria de opoziţie” la cultura maniheismului politic în postcomunism

Ana-Maria Ambrosă

Introducere

Din modernitatea timpurie şi până azi, presa scrisă şi apoi celelalte mijloace de comunicare în masă (radioul, televiziunea, reţelele informatice) au fost asociate tuturor mişcărilor politice şi sociale derulate fie în sensul democratizării, fie în acela al instaurării şi consolidării regimurilor autoritare sau totalitare. De fiecare dată când acţiunea politică a necesitat suportul popular, mass-media au preluat rolul de diseminare a ideilor şi valorilor în numele cărora era reclamată schimbarea de sistem sau, după caz, era justificată conservarea unei ordini de drept. Din această perspectivă, mass-media au îndeplinit deopotrivă funcţia propagandistică oficială, apologetică, încredinţată de puterea apărătoare a *Establishment*-ului şi funcţia critică, protestatară a opoziţiei reformatoare / revoluţionare. Aşa s-a ajuns la o delimitare – devenită cvasi-tradiţională – a „presei oficiale” (aparţinând autorităţii de stat sau / şi partidului dominant şi beneficiind de suportul economic al acestora) de presa de opoziţie, contestatară, „ilegalistă”, „subversivă” (nesubvenţionată şi uneori chiar sancţionată economic).

Odată cu schimbarea de regim politic, „operatorii” fiecărui segment mediatic au cunoscut o modificare dramatică de rol, trecând de la statutul de comunicatori principali şi privilegiaţi la cel de marginali sau persecutaţi şi invers. Fenomenul a consonat inevitabil cu celelalte mutaţii derulate în materie de redistribuire autoritară a valorilor, de reaşezare economică şi axiologică, redefinind statutul de duşman şi pe cel de prieten al puterii, de „reacţionar” şi de „servant al interesului public”; sensul acestor mutaţii a fost, de regulă, acela al anatemizării şi discreditării purtătorilor de mesaj ai fostei puteri, paralel cu legitimarea comunicatorilor noii autorităţi sau ai noii ideologii dominante. Totuşi, multe instituţii media şi persoane aparţinând „cercului perdant” au găsit căile potrivite pentru a supravieţui schimbării, iar uneori chiar pentru a prospera din exploatarea incertitudinilor proprii epocilor de tranziţie. Metoda cea mai des folosită (instinctiv sau ca urmare a unui calcul lucid şi raţional) a fost aceea a „convertirii”: producătorii de ode pentru defuncta putere s-au transformat în judecătorii cei mai nemiloşi ai acesteia (fie şi pentru faptul că îi cunoşteau bine dedesubturile, scăderile morale şi viciile juridice), în speranţa că opinia publică şi noii potentaţi le vor trece cu vederea trecutul colaboraţionist şi-i vor asimila valului de suporteri.

Pentru „convertiţi”, critica trecutului recent şi aderenţa formală moderată (prudentă) la noul regim s-au subsumat unui ritual al purificării, unui adevărat exorcism

BDD-V305 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:48 UTC)

politic menit să demonstreze penitența, regretul că au acceptat compromisul, că nu au avut puterea de a se revolta; totodată, au exprimat înțelegerea lecției istorice despre consecințele conformismului şi despre costurile pe care ajungi să le plăteşti atunci când ignori perisabilitatea puterii, când prețuieşti exagerat avantajele supunerii.

Pentru reprezentanții mass-media care au susținut schimbarea (ca opozanți taciți ai vechiului regim, ca disidenți sau revoluționari), când acest lucru comporta destule riscuri, ajungerea în tabăra învingătoare a adus cu sine sentimente şi tendințe acționale contradictorii: pe de o parte, frenezia victoriei, cu tentațiile ei inchizitoriale; pe de alta, reținerea în ceea ce priveşte susținerea explicită şi fără rezerve a noii puteri (atitudine motivată de teama de a nu alimenta un nou Leviathan).

Indiferent de apartenența la un grup sau altul („dalmații" sau „imaculați"[1]), oamenii de presă care au trecut printr-o revoluție sau măcar printr-o schimbare de ideologie guvernantă au adoptat în general atitudinea critică în raport cu noua putere, pornind de la aserțiunea că din critică se naşte mai curând progresul decât din obediență sau din non-implicare. În acest context, „datoria de opoziție" a devenit o linie de conduită pentru mai toți actorii din mass-media, aşa cum funcționarilor publici le este specifică „datoria de rezervă".

De la necesara rațiune critică şi de la „vigilența" constructivă cu rol de cenzură a puterii, s-a evoluat rapid, în spațiul de operare al mass-media, către cultivarea atitudinilor maniheiste, în virtutea cărora orice acțiune politică este suspectă, având în spate un gând ascuns, un interes nelegitim, o manevră a forțelor Răului. „Datoria de opoziție" şi cultivarea maniheismului politic au cuprins nu numai întreprinderea de radiografiere a acțiunilor autorităților publice şi a personajelor aflate la putere, ci au devenit scheme interpretative şi pentru înțelegerea sensului acțiunilor opoziției, ale mediilor economice şi culturale etc. În felul acesta, mass-media au acreditat convingerea că politicul (în integralitatea sa), ca şi celelalte subsisteme ale societății globale nu fac altceva decât să convertească simbolic interesele meschine şi ilegitime de grup în forme goale ale aşa-numitului „interes public". Cu alte cuvinte, niciun bine nu este înfăptuit de cineva (persoană publică, instituție, organizație etc) fără a avea în spate un interes ascuns, fără a pune ulterior în sarcina societății o factură excesiv încărcată[2].

[1] În limbajul politic al ultimelor două decenii, au circulat mai multe formule sintetice prin care s-a exprimat, pe de o parte, statutul indivizilor în regimul comunist (*nomenklaturist*, *securist*, *torționar*, *colaborator*, *profitor* sau dimpotrivă, *opozant*, *disident*, *victimă* etc), iar pe de altă parte, legitimitatea postcomunistă în privința prezenței în spațiul dezbaterii publice a problemelor politice şi morale sau chiar a participării la actul guvernării (*nostalgic*, *neo-comunist*, *revoluționar*, *monarhist*, *moralist*, *venit din diaspora* etc). Cei care au glisat de la condiția de slujitor / profitor al vechiului regim la cea de „apostol al democrației" au primit eticheta de „dalmații"; cei care au demonstrat o constantă opoziție față de putere şi față de excesele ei, indiferent de regim, au fost numiți „imaculați".

[2] În postcomunism, a devenit o practică jurnalistică obişnuită prezentarea oricărui element de politică publică sub semnul îndoielii, al insinuării că, dincolo de fațada oficială, se ascund interese private nelegitime, cheltuieli nejustificate, matrapazlâcuri în toată regula. În această logică, omul politic, funcționarul, afaceristul şi chiar omul de cultură trebuie din start să fie suspectați de rea-credință, de comportament duplicitar, pentru ei nefuncționând prezumția de nevinovăție.

BDD-V305 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:48 UTC)

Datoria de opoziție – expresie a anticomunismului „preventiv"

Postcomunismul a început în România printr-un spectacol media: un anunț televizat, în 22 decembrie 1989, privind fuga dictatorului, apoi prima transmisie în direct a unei revoluții. Tot ceea ce a urmat – revoluție anticomunistă, reformă instituțională, schimbarea sistemului economic – a purtat pecetea mediatizării, a implicării decisive a presei în procesele complexe de schimbare socială. Televiziunea (autoproclamată „liberă" şi reconfortată de rolul său de punct nodal al evenimentelor), radioul şi ziarele s-au manifestat constant ca foruri de dezbatere publică a chestiunilor arzătoarea de pe agenda politică, uneori doar redând *in extenso* lucrările noii autorități legislative, alteori construind pur şi simplu „prioritățile", etichetând partidele şi notabilii, inducând comportamentele electorale şi stereotipurile mentale ale tranziției. În toate aceste ipostaze, discernem preocuparea obsesivă a mass-media nu atât pentru construcția unei societăți democratice şi prospere, cât pentru blocarea căilor de întoarcere la dictatură şi la sistemul comunist.

În melanjul de național-comunism şi de valori / instituții democratice de import, care a caracterizat cel puțin primul deceniu de după Revoluție, mass-media au reprezentat de departe cel mai avansat sector în materie de schimbare socială, dar şi cel mai contradictoriu. Astfel, pornind de la o legitimă revendicare de libertate, presa scrisă şi audio-vizualul au simbolizat, pe de o parte, ruptura de totalitarism, dar pe de altă parte au perpetuat schemele pre-revoluționare de comunicare şi de interpretare a fenomenelor de putere (suspiciunea generalizată, mitul complotului, schizofrenia discurs-acțiune etc.). Cu alte cuvinte, „câinele de pază al democrației" – agitat şi imprevizibil deopotrivă în relațiile cu „stăpânul" şi cu „străinul" – a muşcat fără discriminare din corpul vizibil şi din cel simbolic al noii democrații, uneori cu folos, iar alteori erodând nejustificat tocmai fundamentul paradigmei pe care trebuia să o apere şi să o promoveze: dialogul rezonabil, argumentat, în respect pentru libertatea de expresie a fiecăruia. Dincolo de precaritatea culturii politice şi a capitalului social din România post-comunistă (perfect explicabilă, după aproape jumătate de secol de totalitarism), stilul şi temele privilegiate ale mass-media au contribuit copios la cantonarea societății româneşti post-decembriste într-o zonă gri de incertitudine şi debusolare, cu grave consecințe pentru viteza şi profunzimea tranziției.

În ansamblul caracteristicilor esențiale ale mass-media ca vectori ai democratizării în postcomunism (prin diseminarea de idei şi valori sociale cu funcție directivă[3]), cea mai vizibilă, chiar din primele ore după fuga dictatorului, a fost *cultivarea*

[3] Ca în toate societățile informaționale, presa din România şi-a jucat rolul de diseminant principal al valorilor politice în post-comunism, în această calitate difuzând şi o serie de idei pe care diferiți autori (Vladimir Tismăneanu, Sorin Antohi, Horia Patapievici, Lucian Boia, Virgil Nemoianu, Andrei Pleşu etc) le consideră de-a dreptul dăunătoare pentru progresul sperat al țării. Rezumând perspectivele analitice ale autorilor citați, Silviu Mihai publica în *Cotidianul* (pe la finele anului 2005) un „Catalog al ideilor care au ținut România pe loc". Acesta trimite la opt direcții nocive pe care am fi mărşăluit ezitant, cu largul concurs al presei: obsesia poporului de excepție; mesianismul; degradarea patriotismului în „fudulie provincială"; împăcarea cu eşecul, într-o stranie combinație de catastrofă şi veselie; mitul

BDD-V305 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:48 UTC)

unui anticomunism preventiv. Chiar dacă de la nivelul noii puteri revoluționare se exprima formal condamnarea regimului Ceaușescu, dar nu și a „idealurilor nobile ale socialismului" (pe care doar regimul de clan le-ar fi compromis), în opinia publică s-a sedimentat rapid convingerea că răul profund cuibărit în toate segmentele societății ține de sistemul comunist și nu numai de proastele apucături ale oamenilor care l-au animat. Din acest motiv, s-a trecut rapid de la „Jos Ceaușescu!" la „Jos comunismul!" și la „Jos Iliescu!".

Faptul nu trebuie să ne mire, întrucât la finele deceniului nouă se adunaseră toate premisele necesare și suficiente pentru o asemenea traiectorie. În primul rând, ieșirea din epoca monologului puterii descătușa vocile unei opoziții extrem de pestrițe: de la disidenții cunoscuți, la nemulțumiții de tot felul ai regimului comunist. Toți simțeau că au ceva de spus împotriva defunctei dictaturi, dar și a sistemului care făcuse posibil cultul personalității; toți se doreau simboluri ale democrației și ale libertății de expresie, în contrast cu rolul pe care fuseseră obligați să-l figureze, până nu demult, în mecanismele centralismului democratic. În al doilea rând, profesioniștii din mass-media care proveneau din structurile de presă comuniste se vedeau obligați „să-și spele păcatele" de comunicatori ai vechiului regim, adoptând o atitudine exagerat de critică în raport cu politicul de factură comunistă, precum și în raport cu noua putere de la București (taxată drept neo-comunistă)[4]. În al treilea rând, însăși viața publică și politică – materia primă a presei – oferea un spectacol cotidian al „înfierărilor", contestărilor, dezicerilor, clivajelor etc, în care elementul de diferență îl constituia apartenența formală la sistemul comunist (faptul de a fi fost membru de partid, conducător de instituție etc). În fine, aderența presei la „stilul de opoziție" cu rol preventiv a fost impulsionată de mecanismele specifice ale creării unui sector nou de piață informațională, în care succesul depindea de capacitatea de a vinde mereu lucruri „excepționale", chiar și atunci când ele erau în fond niște banalități. În comunism, mass-media lucrase în regim de monopol și de cenzură a informației, atât în privința conținutului, cât și a formei; după '89, părea natural ca lucrurile să se întâmple exact contrariu.

„Datoria de opoziție" a fost una dintre primele lecții de democrație pe care românii le-au primit prin intermediul presei. În esență, mesajul acestei lecții era acela că democrația e cu atât mai solidă cu cât opoziția este mai puternică; noul regim de libertate este cu atât mai securizat cu cât sunt prevenite revirimentele comunismului (posibile prin ajungerea în posturi importante a foștilor activiști de partid, prin controlul puterii asupra mass-media sau prin menținerea monopolului economic al statului).

O asemenea idee părea destul de bizară oamenilor socializați politic în comunism: cum să aibă de câștigat democrația și calitatea guvernării din ținerea guvernanților sub tirul constant al unei opoziții vocale, dotată cu pârghii de control și presiune, cu puterea de a bloca politicile publice? Așa se explică popularitatea ideii de

autenticității; colectivismul și disprețul față de proprietatea privată; cultul atotputerniciei statului în raport cu individul; iluzia „rezistenței prin cultură".

[4] Îi putem remarca, în această categorie de critici virulenți ai comunismului și ai guvernărilor post-decembriste, pe ziariști precum Ion Cristoiu, Cornel Nistorescu, Mihai Tatulici, Petre Mihai Băcanu, Dan Pavel – oameni formați la școala de presă de dinainte de 1989, deveniți patroni de ziare și televiziuni sau editorialiști cu un ascuțit condei de „opoziție la orice".

BDD-V305 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:48 UTC)

„democrație originală", în care tradiționala dispută putere-opoziție trebuia substituită de o formă *sui-generis* de tehnocrație, combinată cu o pseudo-aristotelică acțiune etică a „oamenilor de bine". În acest efort de reconstrucție, reconciliere și „salvare" națională, ar fi fost desigur neproductivă agitarea temei anticomunismului, întrucât ar fi lezat sentimentele celor patru milioane de foști membri de partid și i-ar fi timorat pe specialiștii de bună credință – nevinovați că s-au născut și s-au format în comunism.

Pe de altă parte, existau și opinii conform cărora anticomunismul militant este o subspecie a antitotalitarismului și a culturii libertății, care se pliază pe structura mentală și morală a adevăratului intelectual; a te opune puterii politice (care, potrivit Lordului Acton, este totdeauna înclinată spre abuz și corupție) reprezenta un semn de inteligență și de bun simț democratic, de ieșire din peisajul tern al maselor „imitative". Liviu Antonesei spunea, în acest sens, că „teoretic, intelectualul se plasează, în principiu, într-o poziție tensionată cu puterea. Dacă este un intelectual prob, este tot timpul de partea cealaltă"[5]. Dacă nu, îl paște nefericita „trădare a cărturarilor"[6].

Tentația de a fi contra puterii – ca „marcă a intelectualismului" – este bine sesizată și de către Daniel Barbu, numai că acesta o privește critic (ca pe un viciu și nu ca pe o virtute), subliniindu-i inconsistența și caracterul dăunător pentru o societate care ar fi avut nevoie, în vremuri tulburi, mai mult de minți constructive decât de cârcotași moraliști baricadați în „turnul de fildeș": „A decide ce este și ce nu este adevărat, a pune stăpânire pe imperiul imaginilor și modelelor care este cultura, a cenzura discursul și practicile clasei politice (ca și cum, în fața puterii, o atitudine reticentă și critică ar fi întotdeauna obligatorie), iată elementele din care se clădește autoritatea publică a intelectualilor". Ei „nu și-au asumat, după decembrie 1989, funcția ce le-ar fi revenit de drept, aceea de a organiza dezbaterea politică și de a-i propune termenii, obiectivele și metoda. Ei și-au atribuit, în schimb, exclusivitatea conștiinței morale, a interpretării rolului celui chemat să pună în permanență la îndoială orientarea etică a actului de guvernare"[7].

Persiflând exagerările adepților „democrației originale" și ai opoziției / revoluției permanente, Andrei Pleșu sintetiza sugestiv tensiunile existente în societatea românească cu privire la relația putere-opoziție și la rolul mass-media în această relație: „1. Guvernul se va abține să guverneze. 2. Guvernul va organiza campania electorală în așa fel încât alegerile să fie câștigate de Opoziție. 3. Guvernul își va cere scuze săptămânal pentru faptul că nu e în Opoziție, își va declara zilnic incompetența și va

[5] Liviu Antonesei, *1990 – vremea în schimbare*, Editura Moldova, Iași, 1993, p. 50.

[6] În 1927, filosoful și literatul francez Julien Benda publica lucrarea *La trahison des clercs* (trad. rom.: *Trădarea cărturarilor*, București: Humanitas, 2008), stârnind reacții dintre cele mai diverse în legătură cu implicarea / neimplicarea intelectualului în politică. Teza lui Benda era aceea că rostul cărturarului în istorie este acela de a nu lăsa ca lucrurile rele, criminale și dezumanizante să ajungă să fie convertite ideologic în valori sociale. Puterea intelectualului de a acționa ca o „centură de siguranță morală", transistorică, este condiționată de ținerea lui în afara mecanismelor politicii de partid și de stat, unde vrând-nevrând își pierde „inocența" și răceala judecății, cedând pasiunilor și intereselor de moment. Așa-numita „trădare" se produce atunci când cărturarul „coboară în cetate" în așa măsură încât nu numai că pune la dispoziția politicianului instrumente de justificare a acțiunilor sale, ci își pervertește ideologic chiar și propriul domeniu de activitate (știința, filosofia, arta sau religia).

[7] Daniel Barbu, *Republica absentă*, Editura Nemira, București, 1999, p. 30.

BDD-V305 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:48 UTC)

cădea ori de câte ori se va aplica o moțiune de cenzură. 4. Nimănui nu i se va permite să exprime public observații critice la adresa partidelor şi a liderilor din Opoziție. 5. Presa va tipări zilnic lungi poeme antiguvernamentale, din care să reiasă că Opoziția e şubredă, dar viguroasă, că va câştiga, că a câştigat. Cu respectarea acestor câteva reguli elementare, reconcilierea națională s-ar putea transforma peste noapte din vis în realitate. Cu alte cuvinte, nu ne trebuie decât un mic efort «constructiv» pentru ca România să fie bine şi pentru ca tot românul să prospere"[8].

De la spiritul critic la cultura maniheismului politic

„Datoria de opoziție" ar fi fost o trăsătură profund pozitivă a presei în postcomunism, dacă nu ar fi antrenat de cele mai multe ori un spirit maniheist, în siajul căruia s-a relativizat sensul acțiunii politice şi s-a adâncit deficitul de capital social. Totodată, cultivarea stilului şi a spiritului maniheist a generat „degradarea morală" a politicii şi a omului politic, erodarea instituțiilor democratice, lipsa de încredere a cetățeanului în democrație ca sistem şi refugierea acestuia în nostalgii comuniste sau în mirajul altor extremisme.

Preluat din domeniul gnozelor orientale ale primelor veacuri creştine, termenul de *maniheism* a ajuns să desemneze, printre altele, o atitudine politică intolerantă față de adversari, în virtutea operării unor judecăți tranşante în alb-negru. Pentru un politician de factură maniheistă, binele, dreptatea şi adevărul se află totdeauna în tabăra sa; opusul acestor valori se află la adversar. Lumea e structurată pe acest principiu dual Bine-Rău, fără posibilitatea căii de mijloc. De aceea, atitudinea maniheistă este în fapt o negare a politicii însăşi, înțeleasă ca negociere, ca artă a compromisului rezonabil, având drept scop o formă îndeobşte acceptabilă a Binelui public. Nu încape îndoială că, în orice societate, sinteza scopurilor comunitare şi ducerea lor la îndeplinire implică o luptă politică ce îmbracă adesea forme virulente, excluderi şi duşmănii de durată, în urma cărora colectivitatea riscă chiar instituirea de clivaje, sfâşierea, separarea în „buni" şi „răi", „ai noştri" şi „ai lor". Asemenea situație devine infinit mai tensionată când, printre argumentele şi metodele construirii identității grupurilor de interese, apar teme ce transcend raționalul şi laicul, în profitul afectivului şi al religiosului, mascând în cele din urmă acțiunea brută de îmbogățire prin spolierea avuției publice sau prin exploatarea preferențială a bunurilor colective.

Analizând viața politică din lumea postcomunistă, constatăm că maniheismul este cel mai prezent la nivelul limbajului – mijlocul privilegiat prin care actorii politici îşi legitimează opțiunile şi îşi atrag susținătorii. Maniheist este, astfel, discursul ideologic (indiferent de poziționarea lui pe abscisa politică); maniheist este limbajul utilizat în campaniile electorale; uneori, se remarcă prin maniheism chiar analizele autoproclamate „ştiințifice" sau „neutre". Toate fac trimitere, însă, nu atât la o apucătură răutăcioasă a politicienilor de a discredita adversarul cu orice preț, cât la un întreg arsenal de valori morale, extrase din filosofie, teologie sau din aşa-zisa etică „pozitivistă". În aceasta constă „viclenia" spiritului intolerant.

[8] Andrei Pleşu, *Chipuri şi măşti ale tranziției*, Humanitas, Bucureşti, 1996, pp. 188-9.

BDD-V305 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:48 UTC)

Şi în România, spațiul public al perioadei postcomuniste este marcat de o sumă de mituri, de scheme explicative şi atitudinale croite în baza unei prejudecăți, ale cărei origini depăşesc, desigur, postcomunismul (putându-le plasa oriunde, pe parcursul deceniilor de modernitate liberală sau al celor de național-comunism): prejudecata maniheistă potrivit căreia, în politică, se confruntă mereu Binele suprem cu Răul absolut. Pe coordonatele acestei obişnuințe de evaluare a realităților politice, se manifestă deopotrivă oamenii politici şi simplii cetățeni, dar şi analiştii din mass-media, aşa-numiții „directori de opinie", sau chiar intelectualii de prestigiu, care ies uneori din proclamata lor „neutralitate", pentru a se angaja în dispute partizane.

În propagarea spiritului maniheist, mass-media reprezintă atât un vehicul (cel mai important, de altfel), cât şi un potențator atitudinal. Spunem acest lucru pornind, pe de o parte, de la structura de principiu şi de la instrumentele comunicării de masă, care presupun simplificarea mesajului (dusă până la caricaturizare) şi transmiterea lui de aşa manieră încât să stimuleze nu doar rațiunea, ci şi emoțiile sau sentimentele. Pe de altă parte, invocăm mulțimea de situații discursive în care dialogul dintre adversari politici rezonabili şi politicoşi, dispuşi să-şi recunoască reciproc ideile bune, este condus deliberat şi insistent spre poziționări maniheiste, nu atât pentru sublinierea necesarei diferențe de opinie, cât pur şi simplu pentru „amorul artei jurnalismului de scandal".

Exploatarea de către presă a maniheismului ca ingredient al spectacolului public se bazează în primul rând pe o constantă a civilizațiilor istorice: aşezarea ritualică şi religioasă pe coordonatele binomului Bine-Rău. Prejudecata „de serviciu" a oricărui om politic şi chiar a multora dintre filosofii şi „savanții" politicului este aceea că analiza realităților începe în alveola binelui şi a răului – mai mult sau mai puțin clar conturate, dar în mod necesar distincte, în ultimă instanță. Aşa cum aprecia Adrian-Paul Iliescu, departe de a fi un „duios devotament față de Bine", maniheismul este un cult al distrugerii, care se maschează sub imperative morale absolute. Maniheismul urmăreşte cu înverşunată hotărâre şi cu perseverență exterminarea Răului în numele Binelui, căpătând astfel aparența unei profunde şi nobile angajări etice. Dar totul e numai aparență!

Maniheismul nu este preocupat doar de pericolul Răului şi de eliminarea sa, ci este caracterizat prin faptul că face din aceasta o prioritate absolută. Strategia maniheistă are la bază premisa că nimic nu mai contează în afara sarcinii supreme de eradicare imediată a Răului. Astfel, regulile morale nu mai au un statut constrângător, ele degradându-se până la nivelul de simple unelte. „Când se întâmplă ca invocarea unei reguli morale să fie utilă asedierii Răului, regula în cauză devine subit Imperativ Suprem; când însă se întâmplă ca cerințele unei reguli morale să stânjenească hăituirea Răului (impunând rețineri sau abțineri, reclamând evitarea unei proceduri), nefericita normă este pusă în paranteze şi redusă la tăcere"[9].

Demersul jurnalistic derulat în paradigma maniheismului pune orice acțiune politică sub semnul complotului, al „gândului ascuns", al manevrelor oculte şi necesarmente imorale. Nimic din ceea ce fac sau din ce spun ceilalți nu este demn de încredere sau de respect; mai mult, nu e demn nici măcar de minima tolerare. Dar o

[9] Adrian-Paul Iliescu, *Anatomia răului politic*, Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, Bucureşti, 2005, p. 176.

BDD-V305 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:48 UTC)

astfel de atitudine riscă să-l arunce pe practicantul ei într-o patologie a admirației de sine. Prejudecata maniheistă duce la alimentarea exageratei stime de sine a marilor şi micilor dictatori (unii având pârghii decizionale în spațiul politic-administrativ, alții „dictând idei", de la microfon, din spatele televizorului sau din paginile ziarelor). Ea cultivă o neîncredere structurală până şi în aliații politici, ducând la comportament duplicitar, suspiciune generalizată şi dedublare. Omul dominat de prejudecata că deține cunoaşterea absolută a binelui[10] suferă de o „singurătate istorică", din care nu poate evada decât prin acceptarea unei înfrângeri triste în fața „maselor mediocre".

România este marcată încă de o atitudine maniheistă, în virtutea căreia „Celălalt" (adversarul politic) trebuie desființat, azvârlit peste bord, întemnițat (sau măcar plimbat pe la Parchet), terminat! Aşa cum arată şi Adrian-Paul Iliescu, răul cel mai profund din societatea noastră „este adânc întipărit în noi înşine şi constă într-o raportare greşită la treburile publice, la instituțiile moderne – pe care le abordăm cu ură, dispreț şi aversiune. Ura maniheistă față de Celălalt (totdeauna demonizat) transformă competiția politică într-o hăituială larvară. Disprețul pentru norme şi reguli transformă jocul politic românesc în farsă. Iar aversiunea pentru spiritul democratic modern anemiază instituțiile publice, dând câştig de cauză spiritului discreționar, arbitrariului şi abuzurilor tuturor liderilor noştri, mici sau mari, politici sau culturali"[11].

Situația descrisă mai sus îşi are una din explicații în lunga istorie comunistă, care a distrus fibra comportamentului democratic şi l-a transformat pe individul masificat într-o ființă deopotrivă agresivă şi fricoasă. După 1989, în absența mecanismelor coercitive ale vechiului regim comunist, societatea ar fi trebuit să-şi găsească

[10] Într-un articol recent, Adrian-Paul Iliescu sublinia prezența tot mai agresivă în spațiul dezbaterilor publice a unui soi de elitism împăunat cu virtutea deținerii formulei magice a Binelui comun şi iritat, totodată, de faptul că oricine îşi permite să emită opinii în această materie: „(…) cine aspiră la *Bine* face în mod obişnuit asumpția că *există un singur Bine*; şi, mai ales, că se ştie – este «adjudecat» – care anume e acel *Bine* unic (…). Altfel spus, iubitorul de *Bine* are mai totdeauna năravul de a se considera şi deținătorul (mental) al acelui *Bine* mult visat, stăpânul mândru a tot ce e valoros moral şi trebuie transpus în realitate". Consecințele impunerii monopolului cognitiv asupra binelui se manifestă în două registre: inducerea ideii că dezbaterile democratice sunt superflue; împărțirea societății în două grupuri naturalmente opuse: masele stupide şi elitele iluminate. „Primul lucru alarmant este că aspirantul la *Bine* devine un duşman al discuției. De vreme ce *Binele* există realmente, şi e unul singur, la ce bun miliardul de păreri, la ce bune nesfârşitele dezbateri, ce rost au toate controversele, criticile, nuanțele? (…) Dacă *Binele* e deja detectat, decupat, identificat, toate schimburile de opinii nu sunt decât pierdere de vreme. Ele se datorează pur şi simplu incapacității celorlalți de a vedea ceea ce noi, iubitorii de *Bine* (Elita?!), am sesizat deja foarte clar (…). În al doilea rând, oamenii sunt scindați în două categorii antagonice. Pe de o parte, aspiranții la *Bine*, cei care *ştiu*, şi care se află de partea justă a baricadei; pe de alta, cei care vin cu obiecții, cu nuanțe şi rectificări, cei care contestă – cei care tulbură apele. Existența acestora, a *altora* deci, apare pur şi simplu superfluă. Ei nu văd limpede, încurcă lucrurile, creează obstacole – la urma urmei, de ce mai există? Am înțelege rostul lor dacă ne-ar urma cu devotament (*masele să urmeze Elita!*); dar dacă vin cu păreri, devin un simplu balast de care ar trebui cumva să scăpăm. Şi uite aşa, iubirea de *Bine* devine rasism (dacă «cei care ştiu» sunt tocmai... «white, anglo-saxon, protestant»); sau fanatism elitar, sau totalitarism oligarhic". Concluzia autorului este una cutremurătoare: „Iubitorii *Binelui* sunt oameni ai Evului mediu, care ar dori să existe o singură literă evanghelică – litera lor" (*Teroarea binelui*, publicat pe platforma www.iasuluniversitar.ro, acesat la 18.01.2011, http://www.iasuluniversitar.ro/opinii-atitudini/atitudini-polemici/1340-adrian-paul-iliescu-teroarea-binelui.html).

[11] Iliescu, *Anatomia*, p. 252.

BDD-V305 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:48 UTC)

drumul spre libertate şi toleranță. Dar calea pe care a urmat-o a fost, dimpotrivă, una a multiplicării atitudinilor maniheiste, sub masca unei închipuite „datorii de opoziție". Mass-media au stimulat această poziționare, fie din rațiuni tehnice şi de marketing, fie din motive care transcend aria moralității publice.

Concluzii

Societățile care şi-au dobândit libertatea în ultimele două decenii datorează imens sistemului mass-media, care a făcut posibilă nu doar mobilizarea maselor pentru răsturnarea dictaturii, ci şi evoluția spațiului politic în condiții de transparență relativă şi de respect pentru binele public. Grație impunerii presei ca „a patra putere în stat", au fost blocate multiplele derapaje autoritariste, s-au înfăptuit reformele instituționale şi s-au pus bazele educării cetățenilor în spiritul culturii drepturilor omului şi al participării. Cu alte cuvinte, presa a contribuit din plin la câştigarea şi la menținerea democrației.

Meritele invocate nu pot acoperi, însă, responsabilitățile presei în ceea ce priveşte proasta funcționare a democrației şi întreaga cohortă de inconveniente ale tranziției: erodarea civismului, precaritatea capitalului social, infantilizarea publicului şi manipulările grosiere, polarizarea ideologică, avântul extremismelor, deruta axiologică etc. Multe dintre ele nu sunt în niciun caz opera exclusivă a mass-media, având alți autori principali. Dar cultura maniheismului politic este în mod cert rezultatul unui stil de comunicare impus de jurnalişti şi agreat în mod natural de politicienii lipsiți de argumente, dar posesori de „adevăruri absolute". Bazându-se pe o auto-impusă „datorie de opoziție" (justificabilă până la un anumit punct), maniheismul politic a adâncit criza proprie societăților în schimbare şi a prelungit inutil tranziția spre o democrație consolidată.

Bibliografie:

Antonesei, Liviu, *1990 – vremea în schimbare*, Editura Moldova, Iaşi, 1993.
Barbu, Daniel, *Republica absentă,* Editura Nemira, Bucureşti, 1999.
Benda, Julien, *Trădarea cărturarilor*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2008.
Iliescu, Adrian-Paul, *Anatomia răului politic*, Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, Bucureşti, 2005.
Iliescu, Adrian-Paul, „Teroarea binelui", în *Iaşul universitar*, 18.01.2011, http://www.iasuluniversitar.ro/opinii-atitudini/atitudini-polemici/1340-adrian-paul-iliescu-teroarea-binelui.html).
Pleşu, Andrei, *Chipuri şi măşti ale tranziției*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996.

BDD-V305 © 2011 Institutul European
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:57:48 UTC)